

ca. Autor zaključuje da je Tomin stav i doprinos s obzirom na »bračnu« materiju pozitivan (usp. str. 393).

- g) Uloga zapovijedanja žene. Toma Akvinski s obzirom na ulogu opatica u ženskim klauzurnim zajednicama ili biblijske primjere u kojima se čini da su neke žene imale ulogu zapovijedanja potvrđuje s osvrtom na slučaj opatica da »njihovo mjesto zapovijedanja nije redovita praksa (*non habent praelectionem ordinariam*), nego *quasi ex commissione* zbog opasnosti koja bi mogla nastati iz zajedničkog stanovanja muškaraca i žena« (usp. str. 398). Što se tiče primjera o kojemu se čita u Bibliji (Suci 4,4s) Toma odgovara da je Debora bila na mjestu vođe *in temporalibus*, a ne u stvarima koje se tiču ministerijalnog svećeništva. I precizira da »i sada žene mogu *temporaliter dominari*« (usp. str. 399) – što ne možemo držati redovitim, tj. regularnim.

Jasno da je ovo bio samo jedan vid promatranja žene kako ga autor iznosi kroz skolastičke pisce. No iz ovoga se može iščitati položaj žene u društvu i Crkvi srednjega vijeka. Baš biblijski tekstovi igraju veliku ulogu, jer je Biblija načelo i svrha svakog duhovnog i znanstvenog napora skolastičkog učitelja. Negativnu sliku žene koja proizlazi iz Jeronimove i Augustinove egzegeze osobito na temelju knjige Postanka i Pavlovih poslanica preuzima skolastička teologija u XII. i XIII. st. I stoga vidimo u slavnim komentarima na Sentencije Petra Lombardskog i u velebnim »sumama« toga vremena da predlažu tezu o biološkoj i intelektualnoj superiornosti muškarca, a što onda dovodi do negativnih praktičnih posljedica za ženu, bilo u Crkvi bilo u civilnom društvu (feudalnom i građanskom) (usp. str. 105-108). U kazalu biblijskih knjiga vidimo da su najviše citirana mjesta iz Pjesme nad pjesmama, Postan-

ka, Psalama, te 1 Korinćanima i 1 Timoteju (usp. str. 473). Zanimljivo je da je kazalo sastavljeno po abecednom redu knjiga, a ne po redu u Vulgati (tako ju je nazvao R. Bacone u XIII st.) koja je bila privilegirani tekst biblijskog studija kroz cijeli srednji vijek (usp. str. 87 bilj. 20).

Osim biblijskog kazala nalazimo još kazalo autora (usp. str. 457-472) i analitičko kazalo (usp. str. 474-513). To olakšava čitanje i traženje određenih autora i poglavlja.

Što se tiče citata starokršćanskih i srednjovjekovnih autora načelno je tekst njihovih djela uzet, gdje je god to bilo moguće, prema Migneovoj *Patrologia Latina*, ali autor je svjestan i novijih kritičkih izdanja i osim toga osobito onih specifičnih za neke pisce »zlatnog doba« skolastike, kako čitamo u predgovoru Terese Pàroli (usp. str. VII). To se osobito lijepo vidi u »Bibliografiji« koja je podijeljena na *izvore* i na *literaturu* (usp. str. 427-453).

Mogu reći da je za novi niz »Biblioteca medievale« prvi svezak »Femina dulce malum« J. B. Percana *felix initium*, a *dulce pensum* za filozofiju i teologiju. I posvećen je majci Mariji.

Mario Cifrak

Mato ZOVKIĆ, *Isus u Evandjelju po Luki*, Vrhbosanska katolička teologija, Biblioteka Radovi 5, Sarajevo 2002., 557 str.

Prof. Mato Zovkić, koji tridesetak godina predaje uvod i egzegezu Novoga zavjeta na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji, u najnovijoj knjizi *Isus u Evandjelju po Luki* prikupio je 14 egzegetskih članaka što ih je pisao i objavljivao od 1972. do 2002. godine s tematikom iz Evandjelja po Luki i

Djela apostolskih. Ispred tih članaka, kao neke vrste uvoda, autor je stavio doradene skripte o Lukinu evanđelju, koje je svojedobno bio priredio za predavanja, što ih je inače držao studentima teologije tijekom njihova teološkoga studija. Treći dio knjige čine tri teme iz novozavjetne biblijske teologije, kao tri zasebna poglavlja, koje jednim dijelom dodiruju i tematiku Evanđelja po Luki.

Na početak knjige, umjesto predgovora, stavljen je tekst pod naslovom *Jubilejske crte Evanđelja po Luki* u kojemu prof. Zovkić iznosi razloge za objavljivanje ovih članaka u Jubilejskoj godini kao i razloge zbog kojih knjigu posvećuje dr. Bonaventuri Dudi, OFM, umirovljenom profesoru Novoga zavjeta na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Knjiga ima na kraju opsežan popis rabljene domaće i strane literature, kazalo biblijskih tekstova, i kazalo autora. Knjigu je ukusno dizajnirao akademski slikar Mladen Kolobarić. Knjigu je izdala Vrhbosanska katolička teologija u nizu Radovi pod brojem 5.

Već iz navedenih podataka proizlazi kako je riječ o ozbiljnom znanstvenom djelu, koje je nastajalo godinama i koje predstavlja zapravo pregled Zovkićeva bavljenja Lukinim evanđeljem i Djelima apostolskim. Znatan dio tih članaka je dobrano prerađen u duhu najnovije egzegetske literature, a jedan dio je uvršten onako kako su bili objavljivani po raznim časopisima. Pa ipak, čitajući pojedina poglavlja dobiva se dojam kao da su ta poglavlja nastajala upravo prema onim temama kako su raspoređene u knjizi. Vjerojatno je to zbog toga što ti članci obuhvaćaju sva ona bitna mjesta, sadržaje i dijelove koji su karakteristični za Treće evanđelje, a koje predaja pripisuje evanđelistu Luki.

U prvom poglavlju autor je obradio nastanak Lukina evanđelja iz triju dijelova: zajednička građa s Markom (Matejom),

zajednička građa Luki i Mateju (Q građa) i vlastita Lukina građa. Zatim u drugom poglavlju prof. Zovkić govori o piscu, stilu i sastavu Trećega evanđelja. Ipak najviše prostora daje u trećem poglavlju teologiji Lukina evanđelja. U središtu te teologije nalazi se nedvojbeno Isus kao središte povijesti i sveopći Spasitelj koji prijateljuje s grješnicima i carinicima, koji je solidaran s ljudima, koji je samlotan prema ženama, koji je molitelj i učitelj molitve.

U sljedeća tri poglavlja autor se uhvatio u koštac sa škakljivim i teškim temama Lukina evanđelja: izvješću o Isusovu rođenju, obrezanju i krštenju. Nakon toga obrađuje temu Isusova poslanja siromašnima, bolesnima i potlačenima. Autor je protumačio i onu zgodu o grješnici koja Isusu pere noge, kao i Lukinu verziju Blaženstava. Među obrađenim temama nalazi se nekoliko koje se odnose na žene: zgodu kad se Isus nalazi kod Marte i Marije, uloga Isusove majke u jeruzalemskoj zajednici, te jedno poglavlje o ženama u Stadlerovu komentaru Trećega evanđelja.

Egzegetski je također obrađen tekst parabole o ludome bogatašu koji smisao svog života gleda u onome što posjeduje. Dvije pak teme u dvama poglavljima odnose se na Isusovu molitvu na Maslinskoj gori, kao i na posljednju večeru i Isusovu osudu na smrt gdje se posebno ističe kako Isus upravo strpljivom patnjom privlači i obraća ljude različitih životnih opredjeljenja. Završetak egzegetskih tema Lukina evanđelja predstavlja interpretacija simpatične zgode s dvojicom učenika na putu u Emaus, nakon Isusova uskrsnuća. Iz Djela apostolskih obrađena je tema prvih kršćana koji postaju kršćanima upravo na temelju obraćenja.

Treći dio knjige čine tri poglavlja u kojima su obrađene tri aktualne teme s biblijsko-teološkoga motrišta. U prvoj temi autor raspravlja o globalnoj etici u No-

vome zavjetu, osobito o Isusovu primjeru i zapovijedi ljubavi, o zlatnom pravilu i Pavlovu nauku o savjesti kršćana i nekršćana. Druga tema nosi naslov: Kršćanska prošnja za kruh naš i zalaganje religije za okoliš u kojoj se ističe solidarnost kršćana s oskudnima i važnost uključivanja katolika u zalaganje religija za zdrav okoliš kao za zajednički svijet svih ljudi. Treća tema donosi stavove prvih kršćana prema židovima, problem uvećavanja njihove krivnje u svezi s Isusovom osudom na smrt, i umanjivanje one Pilatove. Sve tri ove teme ne samo da su suvremene nego su obojene i autorovim zanimanjem za dijalog kršćanstva i drugih religija, kršćanstva i svijeta, te odnosa kršćanstva i čovjekova okoliša.

Osnovne značajke metode i pisanja dr. Zovkića jesu zacijelo jednostavnost izlaganja, dobar uvid u najznačajniju egzegetsku literaturu, komparativni pristup u analizi teksta te davanje dostatnoga broja informacija o vremenu, običajima ili pak prostoru za koji se vezuje pojedina biblijska zgodna. U egzegetskim je člancima prisutna temeljita lingvističko-semantička analiza pojedinih biblijskih pojmova koji su važni za dublje shvaćanje pojedine biblijske perikope ili teme.

Ono što osobito krasi dr. Zovkića u obradi pojedinih egzegetskih tema svakako je zrela odmjerjenost u teološkim stavovima spram šarolikoga i često oprečnoga mišljenja bibličara. Potrebno je skrenuti pozornost na to s kojom smirenošću i strpljenjem dr. Zovkić pristupa pojedinoj tekstu i manirom otmjena znanstvenika razvezuje zapetljane čvorove biblijske poruke. Ne koristi se velikim riječima niti jednostranim i apsolutnim sudovima, a niti uopće prejakim tvrdnjama. Posvuda se iz izlaganja uočava kako je prof. Zovkić s jedne strane otvoren i uvažava nova dostignuća egzegetske znanosti te se koristi širokim spektrom novije egzegetske literatu-

re, a s druge strane temeljito mjeri preuzeta mišljenja i na spretan način ugrađuje u građevinu vlastite interpretacije teksta. No isto se tako ne libi navesti i neka novija razmišljanja koja predstavljaju značajan pomak u teološkom i egzegetskom razmišljanju, osobito na ovim našim prostorima.

Djelo u svakom pogledu predstavlja *značajan prinos egzegetskoj literaturi* na skromnom nebu hrvatske teološko-egzegetske misli i predstavlja osobito važan iskorak u istraživanju prvenstveno Trećega evanđelja, a onda i Djela apostolskih. Svojim laganim, neusiljenim, gotovo pripovjedačkim načinom izlaganja, naspram inače suhoparnih egzegetskih pristupa, knjiga odiše čitljivošću i razumljivošću, teološkom jasnoćom i mnoštvom važnih kako jezičnih, tako i društveno-povijesnih informacija iz vremena Isusova djelovanja i nastanka evanđelja.

Zbog svega toga ovo je djelo prikladno za dublje poniranje u Isusovu poruku ne samo za one koji se profesionalno bave egzegezom nego jednako tako ono je primjereno i preporučljivo kako za studente teologije koji izučavaju biblijsku poruku i koji se vježbaju u egzegetskim metodama u pristupu biblijskome tekstu, tako i za one koji djeluju na pastoralnom području a osjećaju potrebu dubljega ulaženja u biblijske tekstove i njihovo tumačenje za ljude ovoga vremena.

Božo Lujić

s. Rebeka Jadranka ANIĆ, *Više od zadanoga. Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*. Split, Franjevački institut za kulturu mira, 2003. Stranica 502.

U predmoderno doba čovjek je imao neposredan odnos prema onim izvanjskim